

SOBRE L'ETIMOLOGIA DE BUNYOLA

Mateu MORRO i MARCÉ

1. INTRODUCCIÓ.

Fa molts d'anys que l'etimologia del nom de la vila mallorquina de Bunyola ocupa filòlegs i historiadors. Tot i que la qüestió ha estat objecte d'abundosos comentaris, les diverses consideracions que s'han fet fins ara per tal d'explicar aquest topònim han estat poc convincents. L'aportació més important des del caire etimològic, sense cap dubte, és la realitzada per Joan Coromines en el conjunt de la seva obra i sobretot a l'*Onomasticon Cataloniae*.¹ Val a dir que en aquesta obra hi ha les claus per a bastir una hipòtesi molt més fundada que les establertes fins ara.

Coromines, al llarg de diversos articles, documenta i aplanava de manera indirecta les qüestions que planteja l'origen del mot, però no ho fa, en canvi, en parlar explícitament del nostre topònim. En parlar de Bunyola es limita a seguir les teories tradicionals, però a altres articles aporta elements importants per a aclarir la problemàtica entorn d'aquest mot.

En anteriors articles sobre l'etimologia de Coanegra o del Puig de Mors ja constatava com l'*Onomasticon* proporciona una informació que explica la formació d'aquests topònims, encara que no ho faci en les entrades respectives. Tant en el cas de Coanegra i Mors, com en el cas de Bunyola, a més a més, les evidències topogràfiques són massa paleses com per a no considerar les pistes que ens forneix Coromines.

2. LES FORMES DEL NOM.

Les formes documentades del nom de la vila de Bunyola no presenten gaires problemes. La documentació del segle XIII és abundant: Bunnola (1232), Buinola (1233), Buynola (1234), Boinola (1235), Buniola (1236), Boinola (1236), Bunyola (1248), Boyola (1236), Buyola (1237), Buynola (1238), Buyola (1239), Boinola (1239), Boinola (1243), Buniola (1243), Bunnola (1243), Bainola (1243), Buyola (1246), Boynola (1247), Boinola (1251), Buyola (1252), Buynola (1252), Boinola (1254), Buynola (1257), Boynola (1258), Buyola (1263), Buyolla (1289), Boinola (1270), Bunyola (1349).² A remarcar tan sols les diferents formes de representar la consonant nasal palatal (nn, in, ny, y, yn, ni) i l'oscil·lació entre la o i la u de la primera síl·laba, que posa de manifest una persistència duradora de la o etimològica.

1 Tractà el tema en el "*Diccionario Crítico Etimológico de la Lengua Castellana*". Gredos: Madrid, 1954-1957. En "*Estudis de toponímia catalana*". Ed. Barcino: Barcelona, 1965, relaciona Bunyola entre els topònims mossàrabs de les Illes Balears (vol. I, p. 256). S'hi torna a referir en el "*Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*". Curial: Barcelona, 1981, on aporta molta documentació en els articles Bony (vol. II, p. 91-94) i Bunyol (vol. II, p. 336-338). En el primer volum del "*Onomasticon Cataloniae*" Curial: Barcelona, 1989, redactat amb J. Mascaró Passariu, hi dedica un article (p. 76-77). De tota manera les aportacions més definitives són les formulades en el volum III del "*Onomasticon*", en concret a les entrades Bunyola (p. 144) i Brunyola (p. 129-130).

2 Veure "*Bunyola en el segle XIII*". Ramon Rosselló i Jaume Albertí. Bunyola, 1995.- (Papers i treballs; 8).

3. LES DIVERSES INTERPRETACIONS.

Coromines en el "Diccionario Crítico Etimológico de la Lengua Castellana" (Vol. I, p. 389) considerà Bunyola com a procedent del llatí BALNEOLA, diminutiu de BALNEA 'banys'. A l'Onomasticon (vol I, p. 76-77) indica que Menéndez Pidal a "Orígenes del español" va citar aquest nom entremig d'alguns noms del domini castellà, com Buñuel, que creia que eren sobrevivències del llatí clàssic BALNEUM 'bany', en la seva forma diminutiva BALNEOLUM. Joan Veny³ també donà per bona aquesta interpretació. R. Soto a "L'ordenació de l'espai i les relacions socials a Mallorca en el segle XIII (1229-1301)"⁴ proposà també una proveniència de BALNEOLA "en referència al sistema d'emmagatzemament d'aigües en safareigs". Helena Kirchner⁵ al·legà que "justament la introducció dels safareigs per emmagatzemar-hi aigua en els sistemes hidràulics d'origen andalusí de Bunyola, Coanegra i Alaró és segurament força posterior a la conquesta catalana i lligada a la privatització de l'aigua i la proliferació de molins". Tanmateix, i sense haver d'anar a explicacions econòmiques i socials, hi ha raons lingüístiques per a descartar aquesta proposta. Joan Coromines assenyala que el llatí vulgar sols tenia la variant BANEUM que és la que ha donat la forma de totes les llengües romàniques. "Banyul de Menorca i els dos Banyuls del Rosselló, els diversos Banyoles del Principat, Banyols a Mallorca i Banyos a Menorca; i fins Albenya, Banderola i Banyeres que hem estudiat ja; tots ells parteixen de la variant BANEUM del llatí vulgar. La persistència del llatí clàssic BALNEUM en mossàrab (mort pertot a la vida vulgar de la Romània i del Nord europeu) resta pura imaginació de Mz. Pidal, òrfena de tota prova."⁶

El DCVB esmenta que el nom de Bunyola ja apareix a la Crònica de Jaume I, i en el Llibre del Repartiment de Mallorca ordenat per aquell rei, per a tot seguit assenyalar que Gayangos interpretà aquest nom com a derivat de l'àrab bunia "construcción de cal y canto". Miquel Barceló, en comunicació personal a Helena Kirchner, ha proposat que provingui "de la mateixa arrel àrab que Banyalbufar, Bunyol, Bunyolí o Aubenya, derivada de banaya ("construir")". A aquesta tesi s'hi afegeixen Antoni Mut i Guillem Rosselló Bordoy⁷, que pensen en un derivat de l'arrel BNY: 'construir', "tal volta una deformació de binyân o bunyân: edificis, construccions, més una terminació de diminutiu no àrab".

Simonet⁸ fa venir Bunyola del llatí VINEOLA, 'vinyeta'. A. Galmes de Fuentes també proposà VINEOLA o BUNIOLA. En el Corpus de Toponímia de Mallorca⁹ es defensa també l'origen del llatí VINEOLA "pequeña viña, convertido en buniola en boca de los árabes". Coromines diu que Moll, en el Corpus de Toponímia de Mallorca, afirma que Bunyola ve del llatí VINEOLA i s'inclina a creure que té raó, i creu recordar que Bunyola apareix escrit amb i en la primera síl·laba "en escrits llatins del segle XIII, la Bulla d'Innocenci IV o algun passatge dels Repartiments, o en algun altre document". Segons Coromines l'assimilació i-u donant u-u és normal i corrent en la fonètica de totes les variants de mossàrab. "L'assimilació en el cas de Bunyola va quedar consumada aviat: Bunnola any 1232, Buinola any 1233, Bunyola any 1348, i també Bunyola any 1375. En el text àrab del Llibre del Rep. apareix escrit en lletres àrabis b-nywla, o sigui que no indica la vocal de la primera síl·laba (la transcripció de

3 Joan Veny "Llucmajor a través de la seva toponímia". Pregó de Fires. Ajuntament de Llucmajor, 1976.

4 Ramon Soto. "L'ordenació de l'espai i les relacions socials a Mallorca en el segle XIII (1229-1301)" (Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona. Bellaterra. 1991, vol. II, p. 373)

5 Helena Kirchner. "La construcció de l'espai pagès a Mayurqa: les valls de Bunyola, Orient, Coanegra i Alaró". Universitat de les Illes Balears: Palma de Mallorca, 1997. P. 143.

6 Joan Coromines. "Onomasticon Cataloniae: vol. I, Toponímia antiga de les Illes Balears".- Joan Coromines i J. Mascaró Passarius. Curial: Barcelona, 1989. P. 76-77.

7 Antoni Mut i Guillem Rosselló Bordoy "La remembrança de Nunyo Sanç: una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca". Conselleria de Cultura, Educació i Esports: Palma de Mallorca, 1993. P. 103.

8 F.J.Simonet "Glosario de Voces ibéricas y latinas usadas entre los mozárabes" Madrid, 1888.

9 J. Mascaró Passarius "Corpus de Toponímia de Mallorca". Palma de Mallorca, 1986. Vol. I, p. 125. Antoni Riera Estarells reproduceix i divulga l'opinió de l'origen de VINEOLA a "Bunyola". Programa de les Festes Patronals de Sant Mateu. Ajuntament de Bunyola, 1980.

Busquets, Bunyola en forma moderna, pel que fa a la primera vocal, és doncs insegura)". Coromines esmenta una altra forma del Llibre del Repartiment banywla i diu que segurament es pot interpretar com beniola i que això podria correspondre a vineola. No arriba, però, a assenyalar mai cap forma amb i a la primera síl·laba.

Així, idè, ens trobam davant tres intents d'explicació del mot Bunyola: el llatí BALNEOLA diminutiu femení de BALNEUM 'bany', l'àrab bunia 'construcció' o banaya 'construir' i el llatí VINEOLA. Pel que fa a la primera teoria Coromines li fa perdre tota credibilitat en demostrar que el llatí vulgar de pertot sols va conèixer BANEUM i BANEOLA. L'explicació àrab mitjançant bunia o banaya no explica el sufix diminutiu romànic -OLA. D'altra banda explicar l'origen a partir de VINEOLA fonèticament, malgrat els intents de Coromines, és molt forçat.¹⁰ Però, sobretot, a l'hora de descartar aquestes explicacions, s'ha de considerar que hi ha una altra etimologia més coherent des del punt de mira lingüístic i, a més a més, d'acord amb les característiques topogràfiques de Bunyola.

4. BUNYOLA I LA SEVA UBICACIÓ: EL BONY DE BUNYOLA.

La situació de Bunyola, la de la pobla originària de la vila, es troba molt condicionada pel relleu i pel sistema hidràulic sustentat per la captació de la Font de la Vila, en el marge esquerre del torrent de Bunyola, d'indubtable origen precatalà. Helena Kirchner asenyala que l'assentament andalusí segueix la pauta segons la qual el nucli de residència se situa just per sobre del límit de rigidesa del sistema hidràulic sense ocupar terreny potencialment irrigable. "La zona ocupada per l'alqueria andalusina seria la franja compresa entre la sèquia principal del sistema hidràulic i el vessant en pendent del Puig d'Es Castellet on encara ara les cases són més petites i els carrers no segueixen el traçat més rectilini de la part del poble que està sota la sèquia".¹¹ Aquesta síquia és fonamental en la constitució de l'alqueria de Bunyola, i la vila s'estructura a una cota immediatament superior, amb la finalitat d'aprofitar al màxim l'espai irrigable, ocupant un coster del Puig d'Es Castellet. Aquest puig té la forma d'un turó singular, aïllat de la resta d'elevacions de la zona, i amb una part superior aplanada. Un bony cobert de pinar que es veu a la perfecció entrant des de la carretera de Santa Maria del Camí. La singularitat de l'elevació és tan acusada –i alhora tan característica– que costa de pensar que fins ara no s'hagi relacionat aquest emplaçament de la vila amb el topònim Bunyola.

5. L'ETIMOLOGIA DE BUNYOLA.

Vet ací, idè, que l'etimologia de Bunyola ha d'estar lligada a bony, un mot d'àmplia difusió a les terres de llengua catalana, castellana, occitana i, en menor mesura, francesa i italiana, encara que en el sentit de 'cim de muntanya' sols és freqüent als Pirineus. Malgrat tot, el trobam adesiara en altres indrets del domini lingüístic català (El Bony a Xilxes). En general són cims que no són punxeguts. Coromines assenyala molt en detall la zona de màxima presència: de Lles a la Cerdanya (Bony de l'Ós i Bony dels Ceguders), cap a Andorra, Pallars Sobirà, l'Alta Ribagorça i fins a Benasc. El mot troba continuïtat en els dominis lingüístics propers: gascó pirinenc: bounho "tumeur, bosse", provençal: bougneto 'bunyol', bougno "bosse, enflure,

10 Això ja ho va veure Jaume Vidal Alcover l'any 1972: "BUNYOLA és considerat per Coromines com a procedent de 'balneola' diminutiu de 'balnea', banys. Mascaró, Corpus, recull l'etimologia proposada per Simonet: 'vineola', o sigui 'vinyeta'. Gayangos, segons Quadrado, proposa 'bunia', mot àrabic que vol dir 'construcció de cal y canto'. Cap de les tres etimologies són convinents. El DCVB les recull totes tres. El nom figura en el Llibre del Repartiment". Publicat a Jaume Vidal Alcover. "Problemes plantejats per la toponímia de les comarques mallorquines d'Escorca, Pollença i Alcúdia". *Bulletí de la Societat d'Onomàstica*, XLVI, Setembre de 1991.

11 Helena Kirchner, vol. I, pàg. 180.

12 La Bogne a Vindrac és l'occità antic bonha (La Bonia el 1356). La Bonheta a Aguts. També Bougnol a Grazac. Ernest Nègre. "Les noms de lieux du Tarn" Vent Terral, 1986. També a l'Herault: Mas de Bonniol, Pont de Bonniol, la Bonniolle, etc.

tumeur”¹², francès antic: buigne, beignet ‘bony’, ‘bunyol’, milanès: büñö “bubbone, ascisso”, alt italià: buñ, boñ, buñon ‘furóncol’, en castellà: boñiga, moño, muñon i muñeca, basc: muno ‘turó’. Coromines assenyala les semblances entre els idiomes cèltics (cèltic BON- ‘manyoc’) i els altres parlars indoeuropeus on existeix la base MONIO i MONIA ‘coll’ i entreveu l’encreuament o coincidència entre una arrel proto-hispànica i una d’indoeuropea semblants entre elles.¹³

Coromines afegeix que el diminutiu de bony és bunyol, present a tots els dialectes catalans llevat del rossellonès. El predomini de les formes amb u, i no amb o, tant en català com en castellà, és conseqüència, diu Coromines, que la o, com a àtona, estava més fortament subjecta a la influència palatalitzant de la ny que segueix. La forma brunyol en el nom del petit pastís és la popular a tot el bisbat de Girona (Empordà, Gironès, Maresme, etc.), i havia de ser molt antiga, ja que del català va passar a tots els dialectes sards i a l’alguerès, i també al castellà. La r del mot brunyol també és present en el topònim Brunyola, “amb extensió gran i no recent, per repercussió de la consonant líquida”. Brunyola és un poblet entre la Selva i el Gironès, “en el cim d’un turonet de poca altura, però visible i molt destacat”. Coromines¹⁴ veu l’etimologia del nom suggerida per l’aspecte mateix del lloc: “muntanyeta ampla, prominent i cònica, al cim de la qual hi ha el modest caseriu, i hi havia el castell (avui derruït): dim. de bony, bonya ‘cim ample de muntanya’ mot i acc. vivíssims a tot el nostre Pirineu occidental, i acostant-se més a l’E. i el SE., fins prop del Gironès”. En tractar-se d’un turó de petita importància per comparació amb els grans cims que el dominen “li escau que n’hagin dit, no pas un bony o bonya (o monya) sinó *bonyola, després alterat en Brunyola.”.

Si brunyol és la forma empordanesa equivalent a bunyol, general en tot el domini (a excepció del Rosselló, on és bunyeta); si brunyol i Brunyola procedeixen de bony, amb l’aparició primerenca de la r; i si el topònim Brunyola fa referència a la ubicació del poble sobre un turó aplanat, els Bunyola de Mallorca també poden procedir de bony. De bony a bunyol i a bunyola hi ha un procés lingüístic molt elemental, que degué ser coincident en el domini del català i en el del romànic precatalà de les Illes Balears. La situació topogràfica és tan evident, si més no, com la de Brunyola de Girona. Per tant Bunyola és un topònim descriptiu, d’arrel llatina precatalana, que fa referència al pujol que domina la vila, en el sentit de ‘pujol de cim aplanat’.

6. Altres topònims relacionats.

Bunyol. Municipi de la Foia de Bunyol, a la zona de llengua castellana del País Valencià. La vila és situada al vessant d’un turó presidit per les restes de l’antic castell de Bunyol. Al-Bunyul (S. XIII), castell o vila de Bunyol (1238), castell de Buynol (1241) Com a llinatge el DCVB diu que existeix a Barcelona, Foradada, Malgrat, Mataró, etc. El DCVB considera que Bunyol ve probablement de BALNEUM ‘bany’. Coromines no veu tan segur que vagi amb el nom mallorquí i hi veu més la relació amb BANEU. Tanmateix després s’inclina a descartar BANEU i a admetre que tot ve de VINEOLA ‘vinyeta’. Hom pot pensar que es tracta d’un diminutiu de bony, igual que Brunyola de Girona i el seu bessó Bunyola de Mallorca.

Carrer i síquia dels Bunyols. Antic a Palma.

La sort dels Bunyols. Prop de la Morellana, en el terme de Catí.

Font de Bunyol cap a Benifassà.

Sènia de Bunyola. A Demús.

Mas de Bunyola al terme de Coves de Vinromà.

13 DECLLC II, p. 91-94.

14 DECLLC III, p. 129.

15 P. D’A. Penya, BSAL, VIII, 222b.

La Bunyola. En el terme d'Alcúdia de Carlet.

Bunyola. A Banyalbufar hi ha les cases de Son Bunyola. Coromines (Onomasticon, I, 77)¹⁶ fa constar que el mapa Despuig anomena "Puerto de Bunyola" l'indret de costa més proper a aquesta possessió, "*variant de forma que sembla suposar un nom de data mossàrab sense Son*". Res té a veure amb el topònim Banyalbufar. Des del s. XIII apareix com a Bunyola. Bunyola (1271), Boyola de Banalbafar (1274), Bunyola sa mar (1275-76), també Buyola juxta mare (ARM, ECR 351, f. 202-203 i 206), Buynola de mar (ARM, ECR 353, f. 3), Buyola (1287). Bunyola de Banyalbahar (1300). El 1717 apareix per primera vegada documentat Son Bunyola.¹⁷ Amb tota probabilitat el topònim té la mateixa arrel que el de la vila de Bunyola, per la coincidència topogràfica dels dos indrets.

Bunyola. Com a cognom és antic a Mallorca. "*na Buyola*" en el monedatge de la Parròquia de Sant Miquel (1390), "*la ila de n'Antoni Bunyola*" en el monedatge d'Inca de 1336, "*n'Arnau Bunyola*" en el monedatge de la parròquia de Santa Eulàlia de 1336.¹⁸

Bunyolí. Segons Coromines altres en diuen Son Bunyolí, que ell documenta el 1672, i la baronia de Bunyolí ja consta a 1447. "*Sembla venir del gentilici de la gent de Bunyola*". Jaume Albertí i Ramon Rosselló¹⁹ esmenten la interpretació que el topònim Bunyolí ve de l'àrab banaya '*construir*' i que una altra interpretació redueix el topònim al gentilici del poble de Bunyola. Buluynio (1300), Bulunynino (1302). Coromines diu que Bunyolí sembla derivar de Bunyola i indica que en el Llibre del Repartiment de Mallorca (segle XIII) es fa menció de la casa d'Albonioli, que probablement correspon a la dita alqueria. En el vol. III de l'Onomasticon hi afegeix que el topònim Bunyolí creu que ve simplement del gentilici de la gent de Bunyola, tot i que constata l'ús també de bunyolers.

Brunyol Com a cognom és variant de Bunyol i llinatge existent a Albanyà, Banyoles, Barcelona, Figueres, Meià, Pont de Molins, Terrades, etc.

Brunyola És el nom d'una vila situada entre Anglès i Santa Coloma de Farners, a Girona. Coromines diu: "*No hi pot haver res en comú amb el mossàrab Bunyola de Mallorca*". La nostra tesi és que es tracta del mateix mot. Brunyola és llinatge existent a la Bisbal.

Bonany Puig de Mallorca i llogaret prop de Selma (terme del Pont d'Armentera) i de Santes Creus. Coromines insinua que podria venir de l'àrab clàssic bunian '*construccions*'. Existeix Son Bonany i Na Bonany a Esporles. Bonany és també un veïnat de cases escampades agregat a Querol. Probablement també té a veure amb bony i els seus derivats.

6. CONCLUSIÓ.

Cal constatar que els derivats de bony en sentit topogràfic han tengut una àmplia difusió en català, castellà i mossàrab. Un d'aquests casos seria el de la vila mallorquina de Bunyola –paral·lel al de la vila gironina de Brunyola–, documentada en el segle XIII com a Boyola, Boynola, Boinola, alternant amb les formes amb u a la primera síl·laba. Fonèticament no cal recórrer a cap explicació estranya, perquè tan sols es constata la consolidació de la dissimilació de la o de la primera síl·laba en u. D'altra banda, la situació de la vila de Bunyola en un coster del Puig d'Es Castellet, puig de cim aplanat, proporciona un suport físic important a l'hora de decantar-

16 "Onomasticon Cataloniae". Vol. I, p. 77.

17 Tomàs Vivot. "Son Bunyola: una mar de noms". Associació Cultural Bany-al-bahar: Banyalbufar, 1999.- (Conèixer Banyalbufar; 2).

18 Joan Miralles i Monserrat. "Corpus d'antropònims mallorquins del segle XIV". Institut d'Estudis Catalans: Barcelona, 1997.

19 Jaume Albertí i Ramon Rosselló. "Història d'Esporles: segles XIII-XVI". Lleonard Muntaner Editor: Palma de Mallorca, 1996. P. 100-101.

nos per aquesta etimologia. Com en català, castellà i aragonès, bony va tenir un ús mossàrab en el sentit d'elevació de cim poc pronunciat. Tant els dos Bunyola com el Bunyolí de Mallorca tenen, amb tota probabilitat, la mateixa etimologia. El mateix podem pensar dels altres Bunyol, Bunyola, Brunyola, Buñuel, etc., que també deuen venir de la mateixa arrel. L'observació directa del terreny ens aporta una evidència –a afegir a les lingüístiques– gens menyspreable i fa innecessàries explicacions alambinades. Ves per on l'etimologia popular que lligava Bunyola amb els bunyols –l'escut municipal de Bunyola reproduceix aquests pastissos– no anava tan desencaminada: tant un mot com l'altre tenen la mateixa arrel (bony, bonya) que Coromines assenyala com el resultat d'un contacte entre un mot protohispanic i un altre d'indoeuropeu.

LA TASCA DE LA SOCIETAT D'ONOMÀSTICA

Com a aficionat a l'Onomàstica, m'ha agradat força que el diari hagi dedicat unes quantes planes aquests dies a les estadístiques sobre noms i cognoms catalans de l'Institut d'Estadística de Catalunya.

Ara bé, aquestes conclusions ja havien estat obtingudes (i publicades, naturalment a càrrec nostre) per la Societat d'Onomàstica fa una colla d'anys, i no solament pel que fa a Catalunya, sinó a tot Espanya. Ens agradaria molt que la nostra tasca, feta sense mitjans i gairabé sense cap mena de subvenció, mereixés més atenció de la premsa, mentre es dediquen planes i planes a la d'un organisme tan ben dotat econòmicament com ho són els de la Generalitat.

Una de les riqueses més destacables de Catalunya ha estat sempre l'activitat cultural dels seus particulars, una de tantes formes de fer país a través de l'actuació desinteressada. És una llàstima que sigui tan poc tinguda en compte en la creació d'organismes oficials que, volent partir de zero, acaben descobrint Mediterranis.

Josep M. Albaigès i Olivart

AVUI 28 de Setembre del 2001